

Inleiding uitgesproken door Coos Huijsen d.d 8/10.2005 te Oosterhout voor de Bond van Oranjeverenigingen in Nederland.

HET KONINGSCHAP HEEFT BELANG BIJ EEN INTELLIGENT PUBLIEK DEBAT

Niet de modernisering van het koningschap is problematisch, maar ons denken over het thema waar Nederland voor staat, is niet met de tijd mee gegaan.

25 Jaar koningin Beatrix betekent tevens 25 jaar publieke meningsvorming over Beatrix als persoon, uiteraard ook over de wijze waarop ze tot op heden gestalte gaf aan het koningschap en over dit instituut als zodanig. Leden van het Koninklijk Huis hebben nooit over gebrek aan belangstelling te klagen. In tegendeel. Royalty is nu eenmaal een dankbaar onderwerp voor de media. Onze jubilerende koningin kan hierover meepraten.

De theoretische belangstelling voor het koningschap als instituut is echter wisselend. Opvallend daarbij is dat het koningschap onder het publiek constant op een breed draagvlak kon en kan rekenen terwijl in kringen van intellectuelen en opiniemakers eerder kritische geluiden te horen waren. Het instituut dateert uit voordemocratische tijden en de erfelijkheid van het ambt is in de moderne samenleving gelukkig een uitzondering. Maar dat het koningschap daarmee per definitie ondemocratisch en ouderwets zou zijn is een te snelle conclusie. Gesteld wordt wel dat een nieuwe staat, die in de huidige tijd zou starten daarom het koningschap zeker niet meer zou introduceren. Deze constatering lijkt me op zichzelf juist omdat het koningschap nu eenmaal niet logischerwijze uit de gangbare politieke logica voortvloeit. Maar daarbij moet niet worden vergeten dat de bevolking van een nieuwbakken staat ook niet in de luxe omstandigheden verkeerd om de afweging te kunnen maken of men een eeuwenoude band met een dynastie al of niet zou willen voortzetten. Zeker in onze geschiedenis, maar ook in onze literatuur, onze kunst en in onze folklore treffen we tal van sporen aan die verwijzen naar de relatie van de Nederlanders met het Huis van Oranje. Het is nu eenmaal een wezenlijk bestanddeel van ons culturele erfgoed. Zo'n erfgoed is een waarde op zich en er zijn meer aspecten van het koningschap die zo hun eigen betekenis hebben, maar die bij simplificaties gemakkelijk over het hoofd worden gezien. Ik zou daarom de stelling willen verdedigen dat het Nederlandse koningschap sterker komt te staan naarmate het publieke debat erover minder aan de oppervlakte blijft.

Omdat ik een meer inhoudelijke gedachtewisseling over het koningschap noodzakelijk vond, schreef ik in 2001 'De Oranjemythe, een postmodern fenomeen' (De Europese Bibliotheek – Zaltbommel). Eén van de uitgangspunten hierin is de stelling dat in abstracte discussies nooit doorslaggevende argumenten gevonden zullen worden voor een bepaalde staatsvorm. Het gaat er om welke staatsvorm in een concrete situatie het best bij een bepaald volk past. In de Nederlandse geschiedenis zien we dat sinds eeuwen twee tradities om de voorrang streden en elkaar tevens hebben beïnvloed te weten een republikeinse gezindheid en de liefde voor het Huis van Oranje.

De Nederlanders hebben ver vòòr de Franse en Amerikaanse revoluties al sinds de zestiende eeuw zich met succes verzet tegen tirannie en voor tolerantie. Ze vestigden onder leiding van Willem van Oranjes een vrije republiek, waarin zijn nakomelingen een essentiële rol speelden. Uiteindelijk liep deze interessante en unieke paradox van republicanisme en Oranjeliefde uit op het koningschap van de Oranjes als inspirerende en alleszins werkbare synthese.

Om van een ondemocratisch instituut te blijven spreken zou bijzonder dogmatisch zijn. Als opiniepeilingen jaar en dag aantonen dat de overgrote meerderheid van de bevolking het koningschap steunt, als dit eveneens geldt voor een ruime parlementaire meerderheid en als het instituut met tal van maatschappelijke instituties is verbonden, kan er toch op zijn minst worden gesproken van een afgeleide of indirecte democratische legitimatie. Het bevestigt nog eens de stelling dat over de democratie en de staatkundige instellingen alleen zinnig kan worden gesproken binnen een cultuurhistorische context!

In dit verband is het interessant hier eens aandacht te besteden aan enkele redevoeringen, die werden gehouden tijdens het wetenschappelijke congres dat vorige week (eind september 2005)

plaats vond in Groningen ter gelegenheid van het 25-jarig regeringsjubileum van koningin Beatrix. In zijn inleiding vertelde prof. dr. Paul Schnabel, directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) onder andere dat opiniepeilingen over een lange periode aantonen dat de overgrote meerderheid van de Nederlanders voorstander is van het koningschap van de Oranjes. Slechts 12 procent zou de voorkeur aan de republikeinse staatsvorm geven. Voor republikeinen, onder wie nogal wat opiniemakers, zijn dit soort resultaten volstrekt onbegrijpelijk. Ze staan op het principiële standpunt dat een staatshoofd gekozen zou moeten worden en gevoelens van verbondenheid met een vorstenhuis i.c. het Huis van Oranje vinden ze irrationeel en derhalve volstrekt niet ter zake.

Schnabel wees daarentegen op de toegenomen behoefte in de moderne samenleving aan ruimte voor emotie, aan erkenning en medeleven en op het verschijnsel dat de mensen juist op deze gebieden het koningschap een bijzondere betekenis toekennen. De aanwezigheid van de koningin als er iets van nationale betekenis te vieren valt, maar zeker ook bij droevige gebeurtenissen zoals de rampen in de Bijlmer, in Enschede en Volendam blijken dan ook steeds bijzonder te worden gewaardeerd.

Tijdens het zelfde congres sprak ook mr. Herman Tjeenk Willink, de vice-president van de Raad van State. Hij waarschuwde er onder meer voor dat de democratie niet verengd mocht worden tot de staatsinstellingen en tot de verkiesbaarheid van ambtsdragers. Het lijkt me dat Tjeenk Willink hier een punt heeft omdat een levende democratie nu eenmaal meer omvat en omdat Nederland als staat en natie weliswaar veel met elkaar te maken hebben, maar toch ook weer niet helemaal samenvallen.

In haar meer rechtsfilosofisch getinte inbreng tijdens hetzelfde congres wees prof. dr. Dorien Pessers op de betekenis van het koningschap als symbool van nationale eenheid, van de continuïteit van de Nederlandse natie en van de Nederlandse staat en als belichaming van de waardigheid van het gezag.

De gemeenschappelijke teneur die uit deze inleidingen sprak was toch vooral de kritiek op de gangbare enggeestige uitleg van het begrip democratie en het besef dat hierdoor de democratie juist kwetsbaarder wordt. Voor de vitaliteit van de democratie is het belangrijk dat er sprake is van continuïteit en sociale samenhang. Er moet ook sprake zijn van gevoelsmatige betrokkenheid. Dat wil zeggen dat de burgers weet hebben van hun gemeenschappelijke verleden, dat ze zich daarmee verbonden voelen en dat ze hier ook bewust gezamenlijk op willen voortbouwen. Het koningschap werd in dat kader een alleszins zinnige functie toegedacht.

Er waren enkele overwegingen, die me er twee jaar geleden uiteindelijk deden besluiten een boek te schrijven over de jubilerende koningin Beatrix. Tijdens de voorbereidingen van 'De Oranjemythe' was het me al opgevallen dat er over Beatrix als persoon tegenstrijdige verhalen in omloop waren en dat er weliswaar bij herhaling werd verteld dat deze koningin zo professioneel te werk ging, maar wat dat werk dan wel inhield en wat de betekenis er van zou kunnen zijn voor Nederland kwam nauwelijks uit de verf.

In nogal wat publicaties over het koningschap ging de aandacht bovendien wel erg eenzijdig naar het staatkundige aspect ervan. Het besef dat het koningschap veel meer omvat en dat het juist daardoor in de huidige tijd wel eens aan aantrekkingskracht zou kunnen winnen, trof je zelden aan. Door deze fixatie op het staatkundige aspect konden de critici het koningschap toch niet veel anders waarderen dan als een anachronistisch restant uit een ondemocratisch verleden. Tegen een koningin die niet louter symbolisch zou functioneren, had men daarom slechts bezwaren. Niettemin moest men wel constateren dat veel mensen nog aan de Oranjes waren gehecht en dat het instituut zeker een representatieve functie had, vooral waar het de contacten met het buitenland betrof. Maar daar was het dan wel mee gezegd.

Mij leek het daarom interessant aan de hand van controleerbare gesprekken met ingewijden en op basis van feitelijkheden een geloofwaardig beeld te schetsen van koningin Beatrix als persoon en tevens duidelijk te maken hoe zij inhoud geeft aan het koningschap en wat dit instituut voor de Nederlandse samenleving betekent.

Ik wilde hierbij ook het in de laatste tien jaar herhaaldelijk te berde gebrachte thema van de 'modernisering van het koningschap' betrekken. Het leek in dit verband interessant te onderzoeken in hoeverre de koningin bij het uitoefenen van haar taak zelf al rekening hield met

actuele maatschappelijke, politieke en culturele ontwikkelingen. Te denken valt aan verschijnselen als individualisering en ontzuiling, migratie, Europese eenwording en globalisering.

Toen ik na overleg ruimte kreeg openhartige gesprekken te voeren met politici, met wie de koningin tijdens haar regering te maken gekregen had, met leden van haar staf en met enige intimi, toen ik voorts uit het programma van de koningin agendapunten mocht kiezen om haar tijdens haar werkzaamheden te volgen en toen er uitzicht was op persoonlijke gesprekken met de koningin zelf was de uitdaging compleet. Dit leidde tot het schrijven van 'Beatrix. De kroon op de republiek', uitgegeven door de Uitgeverij Balans Amsterdam. Voor menigeen zal dit een bijzonder eigenzinnige titel lijken, maar ik wil hiermee zeggen dat Beatrix naar mijn bevindingen bij de uitoefening van haar ambt wel bewust functioneert binnen de cultuurhistorische context van Nederland en van het Huis van Oranje.

U zult begrijpen dat ik de anekdotes en leuke illustratieve verhalen, waarvan ik er ruimschoots in het boek heb opgetekend, hier niet ga vertellen. Dat zou mijn uitgever me echt niet in dank afnemen. Wel wil ik zeggen dat ik aandacht heb besteed aan de wel zeer bijzondere oorsprong van het Nederlandse koningschap, die bepalend is voor het specifieke karakter ervan, voorts aan de stijl van koningin Beatrix en zeer bijzonder aan haar relatie met prins Claus en ook met andere familieleden en aan haar vriendschappen. De koningin heeft met kennelijk veel genoegen zitten vertellen over de 'periode Drakesteyn'. Hier hebben Beatrix en Claus zich bezonnen op hun latere levenstaak en hier hebben ze er met veel mensen overlegd. Ter sprake komt ook waardoor Beatrix zich in haar leven geïnspireerd weet. Natuurlijk mocht daarbij ook haar passie voor kunst en haar ontwapende verstandhouding met kunstenaars niet overgeslagen worden.

Omdat dit het thema van vandaag raakt, geef ik enkele conclusies wat de invulling van het koningschap in relatie tot actuele ontwikkelingen aangaat. Allereerst is er de niet verrassende, unanieme bevestiging van de indruk dat koningin Beatrix haar ambt uiterst professioneel uitoefent. Al tijdens de voorbereiding als kroonprinses begreep ze dat ook traditionele instituten zoals het koningschap uiteindelijk functioneel behoren te zijn. Ze zag in dat voor het hof een moderne, meer praktische opzet noodzakelijk was en ze zorgde er voor dat allerlei koninklijke activiteiten waaronder staats- en werkbezoeken uiterst efficiënt en stijlvol verliepen. Ze vond het belangrijk dat ze over veel kennis kon beschikken, allereerst door er voor te zorgen dat ze zelf steeds veel kennis paraat zou hebben en verder onder meer door zich per gelegenheid omringd te weten door de juiste deskundigen.

Het staatsrechtelijke element komt uiteraard aan de orde, mede aan de hand van de gesprekken die ik kon hebben met tal van oud-politici en adviseurs, onder wie de oud-premiers Dries van Agt, Ruud Lubbers en Wim Kok. De politici en ook de anderen lieten zich uitgebreid uit over het praktische functioneren van de koningin als staatshoofd. Ze geven tevens hun mening over de vraag naar de wenselijkheid van 'modernisering van de monarchie' door invoering van het zogenaamde Zweedse model. Volgens deze opzet zou het staatshoofd geen deel meer uitmaken van de regering. Geruchten, die af en toe de kop opsteken over een vorstin die soms maar moeilijk in de hand te houden zou zijn, worden eveneens behandeld. Ik kan u in elk geval zeggen dat ze door deze ervaringsdeskundigen ook als geruchten worden gekwalificeerd en als zodanig naar het rijk der fabelen worden verwezen. Op grond van hun waardering voor de inbreng van het niet politiek gebonden staatshoofd zijn ze allen voorstanders van de handhaving van de huidige situatie. Tjeenk Willink acht het ongewenst dat (politieke) macht en (koninklijk) gezag uit elkaar worden gehaald. Hij vindt dit eveneens riskant omdat het staatshoofd zo ongewild een eigen rol krijgt opgedrongen omdat ze niet meer binnen de regering is ingekaderd. Ook de koningin gaf in haar Leidse toespraak bij haar erepromotie aan zich hiervan scherp bewust te zijn. Zelfs D66 oud-minister Van Mierlo is niet voor het Zweedse model. Kok vindt dat invloed op grond van kennis en inzicht bovendien niet verward mag worden met machtsuitoefening en Tjeenk Willink vindt dat de koningin juist als lid van de regering kan functioneren als het 'constitutionele geweten'.

Als je je zo'n kleine twee jaar met het koningschap bezighoudt, valt het op hoeveel tijd en energie er gaat zitten in allerlei niet direct staatsrechtelijke activiteiten. Door de mensen die er mee te maken krijgen, blijken deze als bijzonder belangrijk te worden ervaren. Hieronder vallen allerlei representatieve verplichtingen in binnen- en buitenland, het door de koninklijke aanwezigheid opluisteren van tal van nationale plechtigheden en festiviteiten en het stimuleren van veel sociale, culturele en wetenschappelijke ontwikkelingen, vaak simpelweg door er te zijn. Kortom de activiteiten van erkenning en medeleven waar Paul Schnabel op wees. Koningin Beatrix houdt de samenleving scherp in het oog en speelt in op nieuwe ontwikkelingen. Ze heeft steeds ook de riskante aspecten ingezien van een verschijnsel als de individualisering voor de samenhang in de maatschappij. Hierover heeft ze zich bij herhaling uitgelaten evenals over een ontwikkeling als de Europese integratie. Hiervoor werd haar zelfs de prestigieuze Karel de Grote prijs toegekend. Heel vroeg beseftte koningin Beatrix dat de tendens in de richting van een multi-etnische samenleving extra bezinning en energie zou vragen. Zonder al te veel media-aandacht is ze hier al geruime tijd mee bezig. Een meer recent voorbeeld hiervan was het Koninginnedagconcert in 2004. Dit stond in het teken van muzikale interculturele inspiratie en de muziek werd ten gehore gebracht door een multiculturele bezetting. Kortom het betrof een 'crossing borderconcert' dat te beluisteren was in de goudkleurige Balzaal van Paleis Noordeinde, waar de voorouders van koningin Beatrix ooit het optreden van het wonderkind Mozart bewonderden. Er was een bont gezelschap uitgenodigd uit de kunstwereld en uit de wereld van migranten en opiniemakers. Na de uitvoering kregen alle bezoekers ruimschoots de gelegenheid met elkaar in gesprek te gaan en de koningin, de prins van Oranje en prinses Máxima lieten zich daarbij niet onbetuigd.

Al deze activiteiten staan ten dienste van de sociale samenhang. Ook bij belangrijke gebeurtenissen die het persoonlijke leven van de leden van het Koninklijk Huis betreffen zoals het 'rouwen en trouwen' van de Oranjes, wordt er niet alleen op de persoonlijke invulling gelet, maar speelt op de achtergrond altijd de vraag mee wat zo'n plechtigheid voor de Nederlandse samenleving zou kunnen betekenen. Het zijn ceremoniën, die in brede lagen van de bevolking aanspreken. Hetzelfde geldt voor de kerstboodschappen en redevoeringen van de koningin. Hiermee tracht ze de Nederlanders over morele vraagstukken aan het denken te krijgen, dit ver voor dat er zo veel werd gesproken van de noodzaak van een bezinning op 'waarden en normen'. Deze inzet voor de sociale samenhang is dermate sterk aanwezig en vind ik voor de vitaliteit van de democratie zo relevant dat ik hieraan in 'Beatrix. De kroon op de republiek' in aparte hoofdstukken ruime aandacht heb besteed en wel voorafgaand aan de staatsrechtelijke functie. Dit specifieke aspect van het koningschap heb ik samengevat als het 'koningschap als hart en gezicht van de natie'.

De veronderstelling dat het koningschap niet uit de democratische theorie voort zou vloeien, is juist, maar weinigzeggend. Degenen die op basis hiervan het Nederlandse koningschap menen te moeten afwijzen, gaan er zoals gesteld aan voorbij dat een democratie alleen werkelijkheid wordt binnen de cultuurhistorische context van een volk en dat is gebleken dat het koningschap zich in de praktijk van alle dag niet alleen uitstekend met de democratie laat verzoenen maar dat het zich in Nederland sinds jaar en dag zich dienstbaar weet te maken onze democratische samenleving.

Het pleidooi voor modernisering van het koningschap in de zin van het Zweedse model, waarbij het staatshoofd alleen nog een ceremoniële functie zou vervullen, is geen vanzelfsprekend opzet voor Nederland. Nederlanders zijn van oudsher niet bijzonder geïnteresseerd in puur ceremoniële zaken en de Oranjes hadden meestal ook een inhoudelijke inbreng. Het doet me denken aan de kritiek van de Amerikaanse historicus James Kennedy die er op wees dat Nederlanders de neiging hebben voorstellen tot vernieuwing te bepleiten om de vernieuwing op zich terwijl ze er aan voorbij gaan of het eigenlijk wel om verbeteringen gaat van het bestaande systeem. Met andere woorden, houdt men er wel voldoende rekening mee waar de samenleving werkelijk behoefte aan heeft.

Koningin Beatrix heeft zich vòòr dat ze haar ambt aanvaardde en gedurende haar vijfentwintigjarige regeringsperiode bij herhaling de vraag gesteld hoe ze zich voor Nederland nuttig zou kunnen maken. In een tijd van individualisering en van een veranderende samenstelling van de

bevolking is er behoefte aan een niet politiek gebonden instantie zoals het koningschap dat weet te functioneren als het hart van de Nederlandse samenleving.

In tijd van globalisering en Europese integratie als de nationale politieke organen (zoals de nationale parlementen en de politieke partijen) aan betekenis hebben ingeboet blijken de burgers behoefte te hebben aan een instituut zoals het koningschap dat gezicht geeft aan de Nederlandse samenleving. Er heeft zich eigenlijk de laatste decennia een verschuiving voor gedaan van de natiestaat in de richting van de cultuurnatie.

Tijdens haar vijftienvijftigjarige regeringsperiode heeft deze koningin de betekenis van deze verschuiving onderkend. Haar antwoord hier op was een stijlvol koningschap 'als hart en gezicht van de natie'. Nu de Nederlandse burgers nog, zodat die weer weten waar Nederland voor staat en duidelijk weten aan te geven waarom we aan sommige tradities waaronder het koningschap van de Oranjes waarde hechten. Oranje is nauw verbonden met de Nederlandse identiteit. We spreken niet voor niets van het oranjegevoel. Dit gaat terug tot het verhaal van de ontstaansgeschiedenis van Nederland en is oorspronkelijk verbonden met waarden als vrijheid en tolerantie. Enige bezinning hierop kan geen kwaad, al was het maar om in veranderde omstandigheden hier samen met nieuwe Nederlanders opnieuw vorm en inhoud aan te kunnen geven. Met mijn publicaties tracht ik daar een bijdrage aan te leveren.